

Het archeologisch onderzoek bij het Lorettenklooster en op het St.-Romboutskerkhof

Stad Mechelen – dienst Archeologie

Meer dan opgraven alleen...

Wie denkt dat de dienst Archeologie zich enkel bezighoudt met opgravingen, die heeft het mis. Om ons archeologisch erfgoed voor de toekomst te bewaren, doen we veel meer dan dat. Opgraven is eigenlijk de laatste optie, als alle andere mogelijkheden zijn uitgeput. Zo kon onlangs bij het Aquafin-project langs de Uilmolenweg op het nippertje een archeologisch onderzoek vermeden worden. Vlak voor de start van de werken werd daar met de projectleider afgesproken om een archeologische vindplaats uit de steentijd alsnog buiten de werkzone te houden. Opdracht volbracht!

Projectontwikkelaars beseffen ondertussen dat archeologen geen spelbrekers willen zijn, maar partners bij de realisatie van het project. De dagen dat her en der bouwervens werden stilgelegd om in alle haast een noodopgraving uit te voeren, met een financiële kater tot gevolg, liggen gelukkig ver achter ons. Tegenwoordig wordt de factor archeologie steeds vaker meegenomen bij de advisering van een bouwvraag of een stedenbouwkundig attest, ook in Mechelen, en wordt het onderzoek keuring ingepland. Door tijdig de afweging te maken of een archeologisch onderzoek aan de orde is, kunnen de eventuele kosten tot een minimum worden beperkt.

Alleen wat bedreigd wordt, wordt opgegraven. We zullen dus nooit méér opgraven dan noodzakelijk is. Daarom wordt vooraf steeds een verkennend onderzoek uitgevoerd, waarbij wordt nagegaan of er in de bodem archeologische resten bewaard zijn en of de geplande ingrepen wel degelijk een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Een dergelijk vooronderzoek werd onder meer uitgevoerd bij het Lorettenklooster (p.2) en op het St.-Romboutskerkhof (p.4). Momenteel loopt er ook een verkennend onderzoek in het kader van het RUP Papenhof en voorzien we een vooronderzoek op de terreinen van de voormalige OVAM-site aan de Kan. De Deckerstraat. Meer daarover in een volgende nieuwsbrief.

Bart Robberechts, diensthoofd

Overzicht van de sites die in deze nieuwsbrief aan bod komen

KANO VAN NEKKERSPOEL KOMT TERUG NAAR MECHELEN

De Stedelijke Musea Mechelen sloten onlangs een overeenkomst met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG) te Brussel om de prehistorische kano van Nekkerspoel (zie boven) voor 99 jaar in bruikleen te nemen van de KMKG.

De 8,40m lange boomstamkano werd in 1904 bij Nekkerspoel opgegraven bij de aanleg van de Afleidingsdijle en wordt sindsdien in de KMKG bewaard. “Zelfs na meer dan een eeuw blijft dit voor Vlaanderen een unieke vondst”, aldus schepen **Greet Geypen**. De kano dateert uit de late ijzertijd (475 tot 57 v.Chr.), de periode vlak voor de komst van de Romeinen.

De kano wordt eerst grondig gereinigd en krijgt een conserverende behandeling. Vanaf volgend jaar kan iedereen de kano gaan bekijken in Museum Brusselpoort. Hoe de behandeling precies verloopt en wanneer de kano naar Mechelen komt, vernem je in een volgende nieuwsbrief.

Lorettenklooster

Wie door de Drabstraat wandelt, passeert langs een rij gelijkvormige, 19de-eeuwse gevels. Deze gevels zijn onderdeel van het voormalige Lorettenklooster. De Zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid, in de volksmond de Loretten genoemd, vestigden zich halverwege de 19de eeuw in het bouwblok tussen de Drabstraat en de Begijnenstraat. Hun voornaamste taken waren onderwijs en ouderenzorg.

Ter uitbreiding van hun klooster kochten de zusters enkele oudere panden op langs de Drabstraat: het thans beschermde Hooghuis (Drabstraat 8) en drie huizen met tipgevel die vanaf de 17de eeuw bekend stonden onder de naam 't Sweert (het zwaard). De voorgevels van 't Sweert werden door de zusters afgebroken en vervangen in de stijl van late 19de eeuw. Naast 't Sweert stonden nog eens vier huizen die door de zusters werden afgebroken en vervangen door nieuwbouw.

De 19de-eeuwse gevels verbergen woningen die veel ouder zijn. Bij de ontwikkeling van het bouwblok tot een nieuwe woon- en kantoorzone met ondergrondse parkeergarage werd dan ook een archeologisch onderzoek voorzien. De kosten van dit onderzoek worden gedeeld door de Stad Mechelen en de projectontwikkelaars van de site.

Een bouwhistorisch onderzoek van het Hooghuis wees uit dat het gebouwd werd in de 16de eeuw. Bij het sloop van het poortgebouw van het klooster, dat tegen het Hooghuis was aangebouwd, kwam een deel van de bezetting van de zijgevel los waardoor een muur in Doornikse kalksteen zichtbaar werd. Het gebruik van dit bouw materiaal is in Mechelen eerder uitzonderlijk en wijst op een datering in de 13de eeuw of vroeger.

De achtergevel van het Hooghuis

Doornikse kalksteen

Zoals de naam al doet vermoeden, wordt deze blauwgrijze kalksteen ontgonnen in de omgeving van Doornik. Afgezien van de Brusselpoort en de oudste delen van de St.-Rombouts-kathedraal zijn er in Mechelen bovengronds geen andere gebouwen bewaard die in deze steen zijn opgetrokken. Enkel tijdens opgravingen worden nog resten van muurwerk in Doornikse kalksteen aangetroffen. Aan de Schoenmarkt maakte een muur in Doornikse kalksteen vermoedelijk deel uit van het 12de-eeuwse refectorium. De functie van een gebouw in Doornikse kalksteen in de Hallestraat (ter hoogte van Toerismehuis de Gulden Arent) is nog onbekend. De pandgang van het 13de-eeuwse Minderbroedersklooster langs de (Nieuwe) Melaan was voor een deel in Doornikse kalksteen opgetrokken en ook de laatmiddeleeuwse weg die diagonaal over de Grote Markt liep, was aangelegd in Doornikse kalksteen.

Stagiaires nemen zeefstalen van een beerput

Achtererf van één van de huizen ten zuiden van 't Sweert

Afbraak van de 19de- en 18de-eeuwse resten door de archeologen

Ook het Hooghuis blijkt dus een veel oudere voorganger te hebben. Het gebouw wordt grondig gerenoveerd en het erf wordt archeologisch onderzocht. Dit onderzoek zal hopelijk uitwijzen welke functie het gebouw had en welke relatie er bestond was tussen het huis, het bijhorende erf en de Nieuwe Melaan.

't Sweert bestaat eigenlijk uit drie 16de-eeuwse woningen die aan het eind van de 17de eeuw werden samengevoegd tot één geheel. De gebouwen worden gerenoveerd en het erf wordt onderworpen aan een archeologisch onderzoek.

In juli 2008 werd alvast begonnen met het archeologisch onderzoek van de vier huizen vlak naast 't Sweert, die in de 19de eeuw op bevel van de zusters werden afgebroken. De bouwdatum van deze huizen, oorspronkelijk voorzien van een trapgevel, is onbekend. Van twee huizen zijn archeologische resten bewaard gebleven, namelijk van het meest zuidelijke en het meest noordelijke. Op de plaats van de andere twee zijn later kelders gegraven. De bijhorende erven zijn echter nog onaangeroerd.

Het archeologisch team begon bij de 19de-eeuwse resten en heeft zich ondertussen doorheen de 18de- en 17de-eeuwse resten gewerkt. Van het meest zuidelijke huis kan voorlopig gezegd worden dat het tijdens de 18de en 19de eeuw plaats bood aan het atelier van een ambachtsman, met onder andere een schouwcomplex, een waterput in de voorste kamer en een netwerk van afvoergoten. Het huis dateert waarschijnlijk uit de late 16de of 17de eeuw. Tijdens de 16de eeuw stond op deze plaats blijkbaar geen woning, maar was er een leeg, gekasseid erf. Dit wordt afgeleid uit het feit dat er geen haarden aanwezig waren en geen vloertegels maar kasseitjes, wat hoogst ongewoon zou zijn voor het interieur van een woning. Oudere muurresten worden echter stilaan zichtbaar, vermoedelijk uit de 14de of 15de eeuw. Wat de huizen langs de Drabstraat nog meer voor ons in petto hebben, lees je in een volgende nieuwsbrief.

Met dank aan de stedelijke dienst Monumentenzorg voor de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek.

St.-Romboutskerkhof

Het St.-Romboutskerkhof, het ca. 1500 m² grote plein naast de St.-Romboutskerk, kent een lange geschiedenis als kerkhof. De begravingen gaan er waarschijnlijk terug tot het jaar 1000. Rond het jaar 1000 werd immers in de zone rond de huidige kerk het kapittel van St.-Rombout gesticht. Een bron uit 1024-1025 vermeldt dat dit kapittel de relieken van St.-Rombout bewaarde. In de loop der tijden groeide het St.-Romboutskerkhof uit tot de belangrijkste begraafplaats van Mechelen. Van 1134 tot 1235 was het zelfs de enige begraafplaats van de stad, wat impliceert dat alle parochianen er begraven werden, met uitzondering van de melaatsen. We mogen aannemen dat er tussen ca. 1000 en 1785 continu begraven werd op het St.-Romboutskerkhof.

Bij plannen voor de heraanleg van het huidige plein dient rekening gehouden te worden met dit kwetsbare erfgoed. Het plein situeert zich bovenop één van de oudste en belangrijkste plaatsen van Mechelen. Natuurlijk stelt zich dan de vraag hoe goed de archeologische gegevens in de bodem bewaard gebleven zijn. Misschien is er bij de heraanleg van het plein in de jaren 1950 al veel vernield, of bij de afschaffing van het noorderkerkhof in 1785. Om op deze vraag een antwoord te vinden, maakte de stedelijke dienst Archeologie in juni 2008 twee kleine proefsleuven.

Proefsleuf 2 op het Sint-Romboutskerkhof

De profielwand van proefsleuf 2

In een eerste proefsleufje, ter hoogte van huis Concordia, werden geen begravingen aangetroffen. Hier bevinden we ons dus buiten het kerkhof. Dit wil echter niet zeggen dat er niets te vinden is. Onder een dun pakket verstoorde grond werden verschillende archeologisch interessante lagen aangetroffen. Het totale pakket met archeologische sporen bleek nog minstens 1,50 m dik en bevatte onder meer een afvalkuil met materiaal uit de 13de eeuw.

Een tweede proefsleuf werd vlak langs het monument der gesneuvelden gegraven. Tot op een diepte van ongeveer 60 cm troffen de archeologen enkel verstoorde grond aan, maar daarna volgde het ene skelet na het andere. Tijdens het onderzoek konden in de begravingen drie fases onderscheiden worden. De precieze datering van de skeletten is momenteel nog niet bekend. De oudste begravingen bevonden zich op een diepte van ca. 2 m. Op een oppervlakte van slechts 2 m² werden in totaal 16 skeletten in anatomisch verband aangetroffen. Mogelijk werd ook één paalgat aangetroffen, wat er op kan wijzen dat er sporen bewaard zijn die nog ouder zijn dan de begravingen.

Op de vraag of het bodemarchief op het huidige St.-Romboutskerkhof nog in een goede bewaringstoestand verkeert, kunnen we dus volmondig 'ja' antwoorden.

Kerkhof

Op verschillende oude kaarten ziet men het kerkhof afgebeeld, bvb. op de kaart van Braun & Hogenberg uit de 16de eeuw. Bij kleinschalig noodonderzoek aan het zuidkerkhof en de Wollemarkt werden eerder al delen van de kerkhofmuur aangetroffen, gebouwd in kalkzandsteen.

Kaarsvet

De skeletten van het St.-Romboutskerkhof vertegenwoordigen een schat aan informatie, bvb. over de gezondheidstoestand van de middeleeuwse Mechelaar. Bij het onderzoek in de tweede proefsleuf werd onder meer een skelet gevonden met vergroeiingen aan de wervelkolom (ziekte van Forestier, ook wel 'kloosterziekte' genoemd). We zien een verbening van zachte structuren zoals ligamenten, pezen en kraakbeen. De letsels zien er uit als uitgelopen kaarsvet. De ziekte wordt in verband gebracht met een zeer eiwitrijk dieet, suikerziekte en zwaarlijvigheid. Ze komt relatief vaak voor bij vooral mannelijke kloosterlingen. De ziekte werd enkele jaren geleden ook vastgesteld bij het onderzoek van de beenderen van St.-Rombout.

Kruidtuin

Een tijd geleden (2006-2007; zie ook nieuwsbrief 10) werd op advies van de stedelijke dienst Archeologie door RAAP Archeologisch Adviesbureau een geofysisch onderzoek en een verkennend booronderzoek uitgevoerd in de Mechelse Kruidtuin. Volgens één theorie zouden de waterpartijen in de Kruidtuin teruggaan tot het grachtenpatroon van een middeleeuwse versterking genaamd Pitsenburg. Doel van het onderzoek was na te gaan of deze grachten-theorie zou kunnen kloppen. Het onderzoek kaderde in de opmaak van een nieuw beheerplan voor de Kruidtuin.

De naam Pitsenburg duikt voor het eerst op in 1270 en wordt in verband gebracht met de Duitse Ridderorde. De orde kreeg in 1221 een terrein langs de Dijle (ter hoogte van de huidige Kruidtuin) toegewezen door Wouter Berthout, Heer van Mechelen. Omstreeks 1250 had de orde er een 'huis'. Het achtervoegsel 'burg' zou echter kunnen wijzen op de aanwezigheid van een met grachten omgeven burcht of kasteel. Vóór de bouw van de tweede stadsomwalling, omstreeks 1264, lag het terrein immers buiten de muren van de toenmalige stad en bijgevolg moesten de bewoners van het 'huis' zelf instaan voor de verdediging ervan. De nabijheid van de Dijle, die het water voor de grachten leverde, speelde daarbij een belangrijke strategische rol.

Volgens de grachten-theorie zouden de waterpartijen die tot op vandaag de Kruidtuin sieren, de overblijfselen zijn van de verdedigingsgracht rondom het vroegere Pitsenburg. Dat zou betekenen dat het middeleeuwse Pitsenburg een stuk oostelijker moet gezocht worden dan de huidige locatie van het Koninklijk Atheneum Pitzemburg, gevestigd in de 17de-eeuwse en latere gebouwen langs de Bruul. Eén afbeelding uit 1649 (volgens Blaeu) toont inderdaad een kasteelachtig gebouw op de plaats waar volgens de theorie het middeleeuwse Pitsenburg moet gesitueerd worden. Andere iconografische bronnen, zoals het stadsplan in de atlas van Braun & Hogenberg (1581), geven echter enkel in het westelijke deel van het terrein gebouwen weer. Op de kaart van Van Hanswijk (1576) duiken in het oosten voor het eerst de waterpartijen op als onderdeel van de tuinaanleg.

Daar de iconografische bronnen elkaar tegenspreken en ook de geschreven bronnen geen duidelijkheid bieden, stelden we onze hoop op het archeologisch onderzoek. Bij het geofysisch onderzoek werd door middel van elektrische weerstandmeting naar ondergrondse sporen van grachten (lage weerstand) en muren (hoge weerstand) gezocht. Als gevolg van recentere bodemverstoringen, onder meer bij de aanleg van een Franse tuin (begin 18de eeuw) en een Engelse landschapstuin naar een ontwerp van Louis Fuchs (midden 19de eeuw), leverde dit geofysisch onderzoek echter weinig bruikbare gegevens op. Het booronderzoek bracht wel wat opheldering. Het ontbreken van dikke puinpakketten en aardewerkfragmenten in het oostelijke deel van de Kruidtuin maakt het onwaarschijnlijk

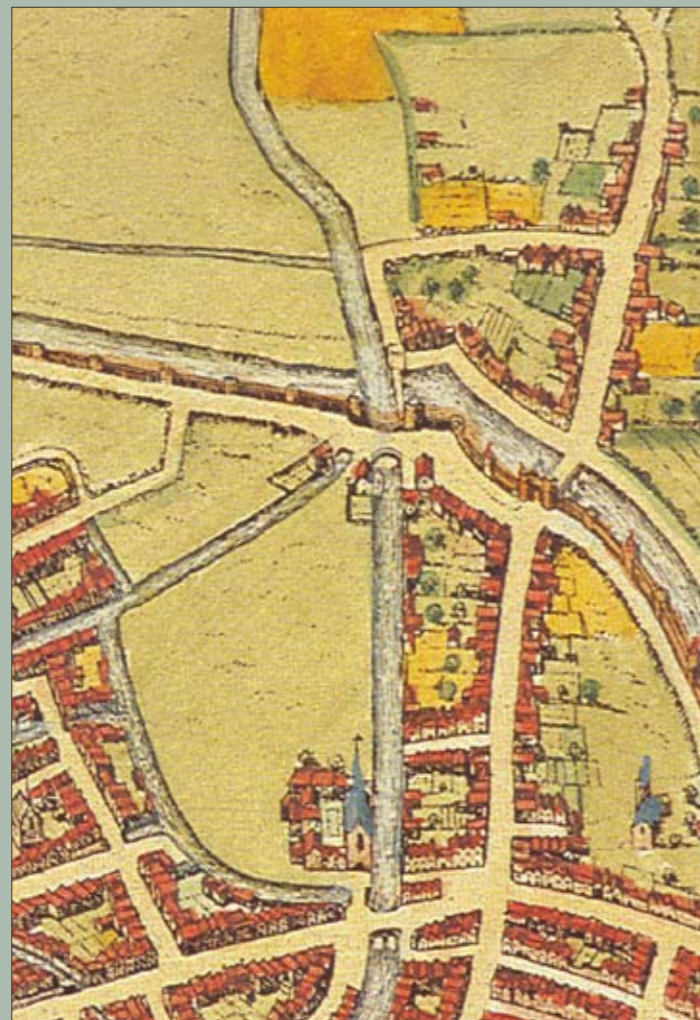
dat hier ooit een burcht zou gestaan hebben. Vermoedelijk houden de grachten enkel verband met de middeleeuwse en latere tuinaanleg. Daarmee lijkt de eerder vermelde grachten-theorie dan ook definitief ontkracht.

In het noordwestelijke deel, vlak langs de gebouwen van het huidige KA Pitzemburg, werd op een diepte van ca. 2,5 m een oude grachtvulling teruggevonden die mogelijk wel in verband gebracht kan worden met de veronderstelde versterking genaamd Pitsenburg. Hoe dan ook, alles lijkt er op te wijzen dat een eventuele burcht eerder moet gezocht worden op de plaats waar zich vandaag de schoolgebouwen bevinden.

Keijers, D., 2008. *Kruidtuin in Mechelen, Stad Mechelen; archeologisch vooronderzoek: bureauonderzoek, verkennend booronderzoek en geofysisch onderzoek*. RAAP-rapport 1664. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Pitzemburg en omgeving volgens Blaeu (1649)

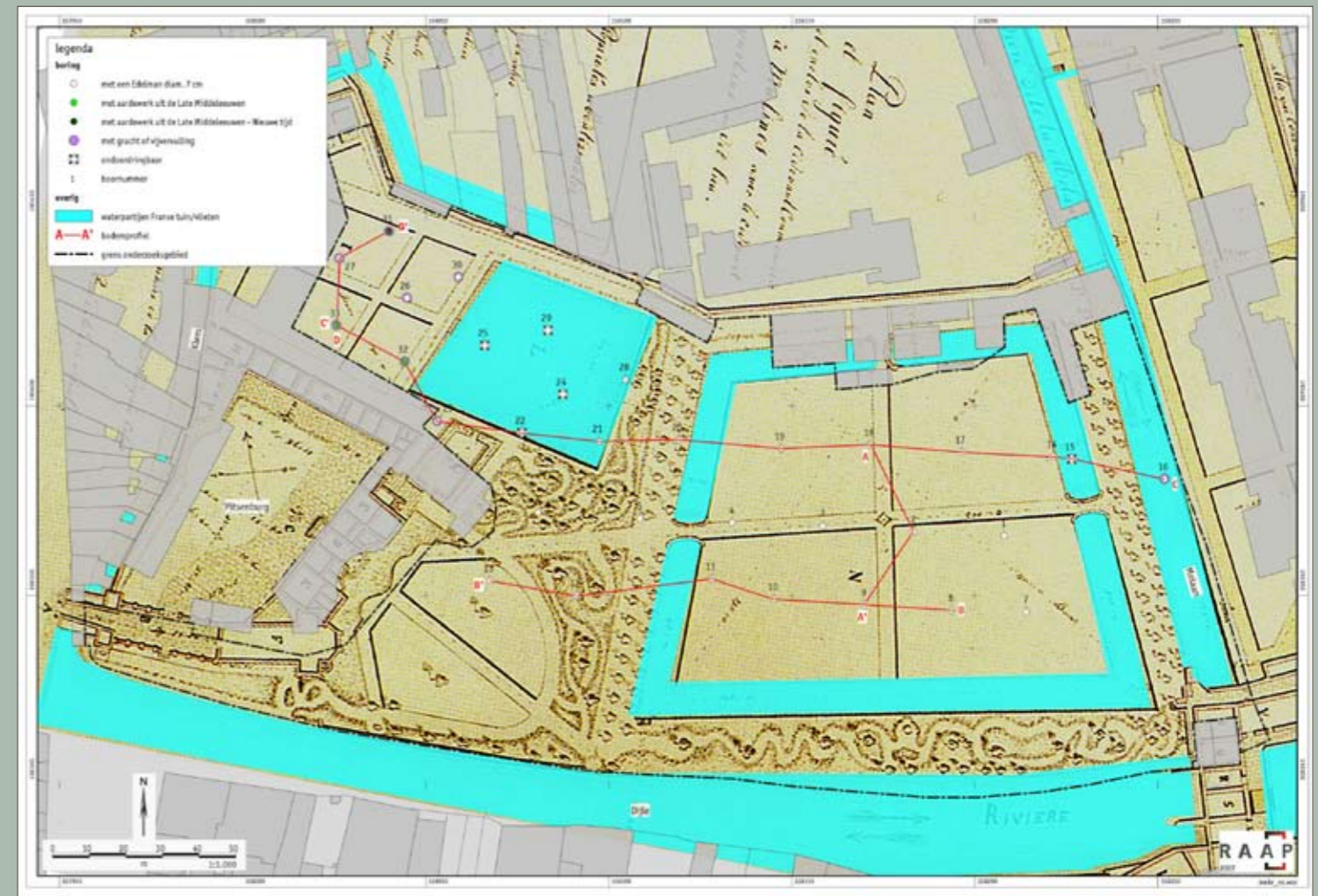
Pitzemburg en omgeving volgens Braun & Hogenberg (1581)

19de-eeuwse kopie naar Van Hanswijk

De onderzoekers van RAAP

De resultaten van het booronderzoek (RAAP-rapport 1664)

MEER DAN WATER EN BROOD

Een culinaire ontdekkingsreis door de middeleeuwen 2de editie

Tijdens de Week van de Smaak editie 2007 ontdekten meer dan 300 hongerige én nieuwsgierige zielen de authentieke smaak van de middeleeuwen. Na zo'n overdonderd succes kunnen we niet anders dan onze gastentafel dit jaar nogmaals dekken met het lekkerste uit de middeleeuwse kookpot.

Het middeleeuwse banket gaat door op 2 locaties:

MECHELEN

Samenkomst in Museum Brusselpoort. In het unieke kader van deze oude stadspoort leggen historicus en archeoloog uit hoe ze er achter gekomen zijn wat de middeleeuwen zoal aten. Een korte wandeling brengt je vervolgens naar de historische kelder van huis De Clippel waar je aanschuift aan onze feestdis.

Wanneer:

Vrijdag 14/11 om 18.00u
Zaterdag 15/11 om 18.00u
Zondag 16/11 om 12.00u & 18.00u

Waar:

Museum Brusselpoort, kruispunt Hoogstraat-Ring, Mechelen
Huis De Clippel, Korenmarkt 6, Mechelen

Kostprijs:

€ 25,00 pp (incl. museumbezoek en welkomstdrankje)

Info & inschrijven:

UiT in Mechelen, Hallestraat 2-4-6 – tel. 070/22.28.00
uit@mechelen.be

PUTTE

De prachtige Boerencathedraal, een Kempische schuur uit de 17de eeuw die door de eigenaar met de grootste zorg werd heropgebouwd, vormt het decor van deze bijzondere culinaire belevenis. De activiteit kadert in de festiviteiten van 1000 jaar Putte. Een verjaardag om duimen en vingers bij af te likken!

Wanneer:

Zaterdag 22/11 om 19.00u
Zondag 23/11 om 12.00u & 19.00u

Waar:

Boerencathedraal, Schrieksesteenweg 64, Putte (Grasheide)

Kostprijs:

€ 17,00 pp

Info & inschrijven:

Cultuurdienst gemeente Putte – tel. 015/22.92.00
cultuurdienst@putte.be

Ter gelegenheid van het middeleeuwse banket gaf de stedelijke dienst Archeologie van Mechelen dit boekje uit, vol tips, weetjes, recepten... Verkrijgbaar (€ 5,00) tijdens de activiteit, in het erfgoedcentrum Lamot en bij de dienst Archeologie.

COLOFON **Samenstelling en teksten:** Bart Robberechts, Liesbeth Troubleyn. Met dank aan alle medewerkers | **Illustraties:** Stad Mechelen, Gemeente Putte, Regionale Beeldbank Mechelen | **Vormgeving:** Pigment.be | **Druk:** Artoos | **V.U.:** Heidi De Nijn, Grote Markt 21, 2800 Mechelen | D/2008/0797/021 Vorige edities van onze nieuwsbrief vind je op www.mechelen.be/archeologie.